

Шепель Н.Г., Ревенко Н.Г. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ ЕКОНОМІЧНИХ НОРМ ТА НОРМАТИВІВ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА

Вступ. Продуктивні сили, формуючи разом з відносинами власності суспільний спосіб виробництва, відіграють у ньому визначальну роль, виступають його матеріально-речовим змістом [5]. В процесі історичного розвитку продуктивні сили в цілому, як і окремі їх елементи, постійно збагачуються, наповнюються якісно новим змістом. За умов ринкової економіки результативна діяльність суб'єктів господарювання все відчутніше визначається ефективністю використання ресурсів.

Серед чинників забезпечення цієї умови вагома частка належить рівню нормування ресурсів. Продовж тривалого періоду часу в соціалістичній економіці цьому процесу надавали належне значення. Існував галузевий і міжгалузевий потужний науково-дослідницький апарат, а використання технічно- і економічно обгрунтованих норм витрат було контрольованим і регульованим. Встановлення нормативних обсягів ресурсів і норм праці створювало в виробничих колективах мотиваційні стимули для їх підтримки і забезпечувало збалансованість між рівнем використання ресурсів і кінцевим економічним результатом діяльності.

Вперше увага до факторів (ресурсів) виробництва і питань нормування праці почала спостерігатися на рубежі XIX–XX ст. Вона була започаткована Ф. Тейлором. Прихильником Тейлора був Генрі Гант (1861–1919). Поширенню системи Тейлора у розвинутих країнах сприяло подружжя Ліліан Гілберт (1878–1972) і Френк Гілберт (1868–1924). Питання нормування праці розглядали і такі вчені як Ш. Бедо, У.Томпсон, Г.Мюнстерберг та інші [8]. В радянські часи серед вітчизняних вчених першими були колектив створеного у 1921 р. Центрального інституту праці (ЦІП) у Харкові та московські вчені. Це — А.К. Гастєв, С.Г. Струмилін, Я.М. Пунський, В.М. Йоффе, М.М. Шахназаров, М.П. Керженцев, О.Л. Єрманський, А.П. Попов та ін. Ними закладено теоретико-методологічні основи сучасної організації та нормування праці. Сучасник Ф.Тейлора американський інженер Гарінгтон Емерсон (1853–1931) розробив принципи підвищення ефективності не тільки виробничої праці, а й будь-якої діяльності. Він визначав ефективність як максимально вигідне співвідношення між витраченими зусиллями, грошима, обладнанням тощо та економічним результатом. «За внесок в теорію оптимального розподілу ресурсів» премію пам'яті Нобеля 1975 р. по економіці отримали спільно Леонід Канторовіч (Росія) і Тьяллінг Ч. Купманс (Нідерланди). В перші роки трансформації економіки на шлях соціально-орієнтованої увага до нормування ресурсів дещо змінилася, а проблема його удосконалення стала однією з багатьох складних і невирішених.

У теперішній час увага теорії нормування ресурсів приділяється у працях О.Євтух, С.Савкової, А.Зубкової, В.Нижник, В.Вітвіцького. Але кінцеві рішення завдань нормування ресурсів мають ще багато невизначеності. В економічній літературі існують різні тлумачення поняття нормування [1,3,6]. Традиційно воно розглядається як процес розробки нормативів і встановлення норм витрат праці, часу, матеріалів та інших ресурсів, спрямований на нормалізацію витрат. Цей підхід склався ще за часів зародження індустріальної епохи і в сучасний трансформаційний і інтеграційний період розвитку економіки обмежує розуміння і зменшує роль проблеми нормування. Наукові погляди стосовно специфіки і методів нормування ресурсів в ринкових умовах мають багато розбіжностей. Науково обгрунтовані рекомендації для промислових підприємств на сьогоднішній час поки що відсутні, тому існує потреба в подальшій систематизації і обгрунтуванні підходів до нормування різних видів ресурсів, їх розробки і методів їх реалізації. Це обумовлює актуальність подальших досліджень методичних підходів до розробки норм і нормативів витрат ресурсів в умовах ринкового господарювання виробництва.

Постановка задачі. Мета дослідження – визначення існуючого стану, достатності і можливостей використання основних методичних підходів щодо нормування витрат ресурсів і визначення шляхів і можливостей якісного перегляду теоретичних засад для їх практичного використання при розробці норм та нормативів.

Для вирішення поставленого завдання дослідження проводилося у наступній послідовності:

- визначення існуючого понятійного апарату, його якості і можливості використання у ринкових умовах;
- характеристика організацій стосовно яких розглядається питання нормування використання ресурсів;
- визначення і обгрунтування системи об'єктів і методологічних підходів до розробки механізму процесів нормування ресурсів в ринку.

Результати. Виробничо-господарська організація як елемент економічної системи реалізується в конкретному середовищі і перебуває під його впливом. Організація є відкритою системою, вбудованою в зовнішній світ. На вході вона отримує ресурси із зовнішнього середовища, на виході – віддає йому створений продукт. Організація (в даному випадку виробниче підприємство), орієнтуючись на інформацію про стан ринку, на якому вона працює, ринкову кон'юнктуру, умови господарювання, тощо відбирає із зовнішнього середовища ті ресурси, що найбільш відповідають вимогам для виготовлення продукту, який матиме попит. Ці ресурси задіюються у виробничому процесі, по завершенні якого підприємство отримує готовий продукт. Від того, як цей продукт буде сприйнятий зовнішнім середовищем, залежатимуть доходи фірми і її спроможність до існування в конкурентному середовищі.

Виробництво матеріальних благ у кожній суспільно-економічній формації має свої специфічні особливості, характеризується різними знаряддями праці тощо. Водночас йому властиві деякі спільні риси – взаємодія людини з природою, яка означає процес праці, що включає три основні моменти: 1) праця людини; 2) предмети праці; 3) засоби праці. Процес праці є органічною єдністю трьох названих моментів. Якщо процес праці розглядати як складову інших процесів, то на підприємствах він виступає як процес виробництва,

а засоби і предмети праці – як засоби виробництва.

Різні види ресурсів, що використовуються в практиці промислового виробництва вже давно обмежені. Вони мають кількісний і якісний вимір, а їх залучення у виробничий процес вимагає відповідних витрат і впливає на ефективність виробництва. В зв'язку з цим виробничий процес розглядається не тільки як процес перетворення ресурсів в готовий продукт, але й як процес нарощування витрат і результатів. Отримання максимальної кількості корисних товарів і послуг, вироблених з обмеженого числа ресурсів, повинно ґрунтуватися на використанні відповідних економічних норм і регуляторів.

Одним із найвагоміших економічних регуляторів використання ресурсів є норми їх витрат, у складі яких розглядаються норми витрат праці, матеріальних і технічних ресурсів та ін. Норми виступають сполучною ланкою між виробництвом та його ефективністю і виконують економічну роль. Економічні нормативи – економічні показники, що відображають залежність між елементами фінансової, торгової, виробничої і іншої діяльності, вимоги до співвідношення витрат і результатів діяльності, розподілу ресурсів в цілях регулювання економічних відносин. Враховуючи їх призначення і роль в сучасному виробництві, їх величина потребує наукового обґрунтування і методичного забезпечення їх розрахунків і впровадження.

У наукових публікаціях справедливо відзначається, що в процесі ринкової трансформації серйозно постраждала не тільки практика, але й теорія нормування, що зупинилася на рубежі 80-х років [4]. Анкетування у 52 провідних науково-дослідних інститутах та вищих закладах освіти показало, що питома вага нормативної тематики за останні десять років знизилася в середньому від 10,5 до 0,9%. Значно зменшилося число фахівців, зайнятих у нормуванні [2]. Матеріали обстеження підприємств різних галузей і форм власності у місті Дніпродзержинськ (Дніпровський металургійний комбінат ім. Ф.Е.Дзержинського, ВАТ «Дніпровагонмаш», АТЗТ «Завод Метиз», ВАТ «Дніпро Азот») показали, що через відсутність нової нормативної бази (Банку нормативних матеріалів з праці) та рекомендацій щодо системи нормування праці підприємства вимушені користуватися нормами і нормативами, які розроблені 10 і більше років тому. Вказані недоліки характерні і для нормування інших видів ресурсів. Аналіз впливу рівня існуючих норм на ефективність виробництва не проводиться. А на металургійних виробництвах має місце тенденція: при зниженні норм на енергоносії одночасно підвищується в собівартості їх питома вага. Безумовно, таке явище можливо пояснити ростом комерційних цін процесів, але разом з тим воно свідчить про недосконалість норм в кількісному фізичному вимірі. Більшість норм з праці встановлюються емпіричним шляхом і не підтверджені розрахунками. Особливо це стосується нормативів чисельності керівних працівників і спеціалістів підприємств і організацій. У складі планів діяльності економічних підрозділів календарні плани або графіки перегляду норм не розробляються. Галузеві міністерства і відомства не здійснюють контроль нормування праці на підприємствах галузі. Відсутній і статистичний звіт з нормування. Серед показників економічних результатів діяльності підприємств показники продуктивності праці, % виконання технічно обґрунтованих норм вже не розглядаються. Підприємства протягом останніх років практично не отримують від своїх галузевих органів управління і галузевих дослідницьких організацій рекомендацій по розробці норм і нормативів з праці, а ті що надходять – не містять суттєвих змін. Підрозділи по нормуванню праці на багатьох підприємствах, особливо середніх і малих – відсутні. Тому, відповідно, нормативні завдання до робітників не доводяться.

Розвитку теоретичних і прикладних досліджень у сфері регулювання затрат і результатів праці багато в чому заважає певна обмеженість традиційних підходів до їх виміру й оцінки. Методологічною базою розкриття величезного потенціалу розвитку засобів всебічного виміру та оцінки затрат і результатів праці є використання нормативів регулювання співвідношень основних видів результатів праці та її затрат.

На протязі тривалого часу перелік та зміст норм та нормативів суттєво не змінився, а з переходом до ринкових відносин в економічній діяльності підприємств було запропоновано лише узагальнені нормативи витрат ресурсів, такі як середні і граничні витрати. Але вони, не будучи представлені структурно, не дозволяють конкретно визначити резерви ефективного використання не тільки окремих ресурсів, а і їх груп. З іншого боку, більшість вчених, що займалися вирішенням проблеми ефективного використання ресурсів, приділяючи увагу нормуванню окремих їх видів, не враховували їх взаємозалежність при використанні в виробничому процесі. Останнє не створює умов і можливостей передбачити максимально вигідне співвідношення між витраченими ресурсами та економічним результатом.

Недостатність або неможливість забезпечення ефективного використання ресурсів тільки нормуванням їх фізичних обсягів потребує визначення нових підходів. Викладене дозволяє стверджувати, що нормування як один із основних важелів ефективного використання ресурсів не відіграє суттєвої ролі в забезпеченні підвищення ефективності їх використання й не цілеспрямоване на досягнення економічних результатів. Воно не підпорядковано єдиній меті і напрямку, не враховує взаємозв'язки в процесі формування норм і нормативів та змін в господарській діяльності підприємств. Відсутність зв'язку з якістю продукції та кінцевим результатом діяльності підприємств не дозволяє підвищити його роль і участь в формуванні конкурентоспроможної продукції. Це негативно відображається на показниках самоокупності і самовідтворення ресурсів підприємств в ринковій економіці.

Зміна умов господарювання потребує змінити цілеспрямованість нових підходів до визначення, використання і регулювання витрат ресурсів шляхом їх нормування, удосконалення методичних підходів і врахування умов господарювання в ринку. Нормування має використовуватися як метод організаційно-стабілізуючого впливу, який передбачає встановлення нормативів як орієнтирів діяльності [9]. Зі змінами, що відбуваються на ринку, змінюється і характер виробничих відносин, де основним об'єктом стають процеси в цілому, а не їх окремі частини чи операції.

Взаємодіючи між собою, елементи продуктивних сил перебувають у єдності, кількісній та якісній функціональній залежності. Обмеженість, взаємозамінність, переплетіння і мобільність – це основні риси еко-

номічних ресурсів. Але саме ця обставина не врахована в діючих на теперішній час нормах і нормативах. Тому, на нашу думку, в динамічних умовах господарювання норми повинні відображати та враховувати взаємозалежність економічних ресурсів при використанні їх в виробничому процесі. Ці обставини вимагають перегляду об'єктів та змісту нормування, опиратись на ринкові чинники впливу, бути гнучкими у використанні, здатними до трансформування, інтеграції чи диференціації. Разом з тим норми та нормативи в залежності від умов чи цілей застосування повинні сприяти:

- упорядковуванню технології виробництва;
- удосконаленню організації і оплати праці;
- підвищенню організаційно-технічного рівня і якості управління технологічними (виробничими) процесами.

Цього можна досягти, якщо паралельно з переглядом норм витрат на виробничі ресурси підприємств будуть створюватися і обґрунтовуватися відносні або вартісні норми та нормативи ефективності протікання окремих процесів. І перш за все економічних. Зміни потребує і вибір об'єктів нормування, а саме, разом з видами продукції, які потребують нормування ресурсів на своє виробництво, нормуванню повинні підлягати процеси що їх створюють, функції, що їх обслуговують і логістичні витрати, що їх забезпечують. При цьому мова йде не тільки про поточні нормативи використання ресурсів, а і прогнотовані зміни їх рівня в майбутньому.

Стабілізація економіки країни вимагає відповідного відновлення ролі нормування витрат виробничих ресурсів у становленні системи ресурсозбереження, зміни підходів як до процесів нормування так і розширення об'єктів нормування. Ринкові перетворення в Україні не будуть успішними, якщо докорінні зміни не будуть паралельно відбуватися в ключовій виробничій ланці. Важливою частиною механізму господарювання на рівні виробництва є нормування його ресурсів, яке має виконувати цілу низку функцій: основи планово-економічних розрахунків поточного, перспективного та прогнозного характеру; вихідної бази обліку витрат та результатів виробництва; основи раціональної організації праці, виробництва й оперативного управління підприємством, забезпечення суспільно необхідної інтенсивності праці, дійового засобу забезпечення оптимального співвідношення між мірою витрат ресурсів та результатом діяльності підприємств.

Системне обґрунтування методології нормування ресурсів, процесів і витрат, яка являє собою всебічну системну оцінку варіантів нормативних значень, оптимізовану процедуру пристосування внутрішніх чинників впливу на рівень використання ресурсної бази до динаміки зовнішнього середовища, повинно стати основою створення нової моделі формування нормативних систем витрат економіки ринкового типу.

Важливим принципом створення нормативної бази є розробка методичного забезпечення розрахунку норм і нормативів з урахуванням їх формування за рівнями. Це дозволить розглядати механізм нормування витрат виробничих ресурсів як невід'ємну складову організації і функціонування виробничої системи і важливий елемент економічної системи, за допомогою якого використання різних видів виробничих ресурсів підтримувались би в гармонійному структурному взаємозв'язку один з одним і забезпечувало б економічну стабільність і розвиток підприємств.

Висновки. Ринкові умови господарювання потребують визначення раціонального співвідношення величин витрат окремих ресурсів. Норми та нормативи витрат виробничих ресурсів є одним із важливіших регуляторів економічних процесів і тому вони повинні враховувати не лише витрати окремих ресурсів підприємства, а й мають бути спроможними регулювати усі види процесів та бути придатними для оцінки економічного результату діяльності господарських одиниць.

Аналіз теоретичних засад і стану нормування ресурсів свідчать про необхідність перегляду теоретичних основ нормування, об'єктів та методів нормування. Нормативна база повинна включати норми та нормативи ефективності протікання процесів, функцій і споживання ресурсів, що дозволить вирішити проблему підвищення якості управління економічними процесами підприємств. Використання сукупності процесного, функціонального, об'єктного і продуктового підходів дозволить значно підвищити рівень нормування ресурсної бази суспільства і підвищити його роль і значущість в забезпеченні ефективної діяльності.

Без нормування і правильної організації управління виробництвом підприємствам не домоглись головних конкурентних переваг на ринку: низьких витрат виробництва, високої якості продукції, її своєчасного постачання. Це універсальні вимоги ринку. Тому в процесі переходу до ринкової економіки не варто руйнувати вже сформовані на підприємствах методи нормування. А створення умов підвищення якості норм і нормативів за рахунок збагачування їх новим змістом з урахуванням світового досвіду господарської діяльності в конкурентному середовищі розглядати як важливу функцію операційного менеджменту.

Джерела та література

1. Большой экономический словарь. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 864с.
2. Вітвіцький В.В. Організаційно-економічні основи формування і розвитку нормативних систем в агропромисловому виробництві України. – Дис... докт. екон. наук: 08.07.02. – Київ, 2003.
3. Економічна енциклопедія: В трьох томах. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2001. ТП.- 848 с.
4. Зубкова А., Суєтина Л., Брылев В. Нормирование труда в условиях становления рыночных отношений // Российский экономический журнал. – 2000. – №2 – С.88
5. Мочерний С.В. Основи економічних знань. Навч. посібник. - К.: Поліграф книга, 1995. – 350с.
6. Орлов О.О. Планування діяльності промислового підприємства. Підручник – К.: Скарби, 2002 – 336 с.
7. Савкова С. Шляхи вдосконалення нормування праці (за матеріалами регіонального обстеження) // Україна: аспекти праці. – 2002. – №2 – С.41-45

8. Стадник В.В., Йохна М.А. Менеджмент: Посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 464с.
9. Хміль Ф.І. Основи менеджменту: Підручник. – К.: Академвидав, 2003. – 608с.

Шкура И.С.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИНВЕСТОРОВ В УКРАИНЕ

Постановка проблемы

Уровень развития институциональных инвесторов отражает эффективность функционирования инвестиционного рынка страны, с одной стороны, а, с другой стороны, их успешная деятельность дает импульс для расширения инвестиционных возможностей субъектов хозяйствования.

Среди институциональных инвесторов в Украине более развиты коммерческие банки, однако институты небанковского сектора (институты совместного инвестирования - ИСИ, негосударственные пенсионные фонды - НПФ и страховые компании, занимающиеся страхованием жизни – life-СК) демонстрируют динамичное развитие и значительные перспективы в деятельности на инвестиционном рынке страны. Институциональные инвесторы оказывают влияние на развитие фондового рынка, корпоративной культуры и корпоративного управления.

Анализ последних исследований и публикаций

Научным исследованиям деятельности данной группы институциональных инвесторов в Украине практически не уделяется внимания. Во многом это объяснимо отсутствием объектов исследования как таковых на протяжении длительного периода времени или низким уровнем их развития. В основном публикуемые материалы направлены на информирование широкой общественности о существовании подобного рода финансовых институтов и ознакомлении с основами их функционирования. Авторы, непосредственно относящиеся к процессам институционального инвестирования, посвящают статьи результатам функционирования данных институциональных инвесторов и привлечению внимания к проблемным вопросам в их деятельности.

Публикации, затрагивающие подобную тематику, раскрывают ряд вопросов по отдельным видам небанковских финансово-кредитных институтов (иногда рассматриваются как НПФ, так и life-СК). Мы считаем целесообразным исследование деятельности вышеназванных институциональных инвесторов параллельно в силу похожих условий их функционирования и, соответственно, единых проблем.

Цель исследования выявить перспективы и проблемы функционирования институциональных инвесторов на отечественном рынке.

Задачи исследования

- проанализировать динамику развития ИСИ, НПФ, life-страховщиков;
- рассмотреть условия размещения активов институциональных инвесторов;
- выявить факторы, препятствующие развитию данных институтов.

ИСИ во всем мире успешно функционируют, предоставляя финансовые услуги по диверсифицированному размещению капитала частных инвесторов, являются эффективным инструментом аккумуляции инвестиционных ресурсов.

В Украине история развития ИСИ начинается с 1994 г., когда создаются инвестиционные компании и фонды по Указу Президента «Об инвестиционных фондах и компаниях». Однако первоочередным заданием этих учреждений было обслуживание процесса массовой приватизации: они могли привлекать у населения только приватизационные бумаги, которые впоследствии вкладывались на «бумажных» аукционах Фонда государственного имущества Украины (ФГИУ). Следовательно, речь не шла об аккумулировании средств населения и юридических лиц. Ситуация на рынке совместного инвестирования начала изменяться весной 2001 г. с принятием Закона Украины «Об институтах совместного инвестирования (паевых и корпоративных фондах)» №2299 от 15.03. 2001 г. Этим Законом была дана возможность для создания и развития системы профессиональных институциональных инвесторов, имеющих реальную возможность привлечения временно свободных денежных средств населения Украины, которые по оценкам экспертов составляют около 13 млн. долл.

Рост активности в деятельности ИСИ (увеличение количества ИСИ, компаний по управлению активами, объема эмиссий ценных бумаг ИСИ), свидетельствует об их актуальности в современных условиях.

Сейчас в Украине работают 211 ИСИ, из них венчурных ПИФ - 150, венчурных корпоративных инвестиционных фондов (КИФ) -13, закрытых недиверсифицированных ПИФ - 9, закрытых недиверсифицированных КИФ - 13, интервальных ПИФ - 20, открытых ПИФ – 4, закрытых недиверсифицированных ПИФ - 2.

Только за 2005 году по ходатайству Украинской Ассоциации инвестиционного бизнеса (УАИБ) Государственной Комиссией по ценным бумагам и фондовому рынку были зарегистрированы регламенты 93 паевых инвестиционных фондов (ПИФ): 80 венчурного, 3 интервального диверсифицированных, 2 закрытого диверсифицированного, 5 закрытых недиверсифицированных, 3 открытых диверсифицированных.

Общая сумма эмиссии ценных бумаг ИСИ по состоянию на 01.06.05 составила 19,9 млрд. грн., из них акций корпоративных фондов на сумму 400 млн.грн., или 2% общего объема, остальная сумма приходится на выпуск инвестиционных сертификатов.

Размещение активов диверсифицированного ИСИ должно происходить с учетом законодательных ограничений по конкретным инструментам инвестирования и их доле в общей структуре (рис. 1).

Согласно анализу, проведенному Украинской Ассоциацией инвестиционного бизнеса по выборке из 25 ИСИ, можно отметить преимущественные направления размещения их активов в акции и облигации отече-